મહાત્મા કબીર સાહેબ

મહાભારતના મહાન સંગ્રામ પછી ભારતવર્ષમાં કલિયુગે પોતાનો પ્રભાવ ક્રમશઃ દાખવવા માંડ્યો પરિણામે આર્યપ્રજાના પવિત્ર સત્ય ધર્મનો લોપ થવાની શરૂઆત પણ થવા લાગી અને તેના અંગે કેટલાંક પાખંડી અને સાંપ્રદાયિક વિષયવાંછનાયુક્ત પુસ્તકો અને વિવિધ સંપ્રદાયો પ્રકટ થવા લાગ્યાં. જેઓ જરાક પણ તર્કશક્તિવાળા હતા તેઓ સ્વાર્થવૃત્તિથી થોડા ઘણા શિષ્યોને ઉપદેશ આપી અનુયાયી બનાવી આચાર્યપદ ધારણ કરવા લાગ્યા, એટલુંજ નહીં પણ દેવવાણી સંસ્કૃત ભાષાના અધ્યયનના અભાવે પ્રાકૃત ભાષાને પ્રધાન બનાવી પોતપોતાના ધર્મના સિદ્ધાંતો પણ પ્રાકૃત ભાષામાજ પ્રદર્શિત કરવા લાગ્યા. યજ્ઞયાગાદિ કાર્ય ક્રમશઃ ક્રમતી થવા લાગ્યાં. બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રીય, વૈશ્ય અને શુદ્રો પણ પોતપોતાના કર્મથી અને આચાર વિચારથી ભ્રષ્ટ થવા લાગ્યા, દાન ધર્મ ઉપરથી શ્રદ્ધા કમ થવા લાગી અને ટુંકામા જનસમાજમા કુચાલ, કુરીતિ અને કુકર્મનો પ્રચાર ક્રમશઃ વધવા લાગ્યો.

જ્યારે પૃથ્વી ઉપર આવું બને છે ત્યારે લોકકલ્યાણાર્થે ઈશ્વર અંશાવતાર ધારણ કરે છે. શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ ગીતામાં શ્રીમુખે આજ્ઞા કરેલ છે કે -

સ્થળે અમે સંપૂર્ણ આપતા નથી પરંતુ તેમના જન્મ સં
ત્રિની માત્ર આ રૂપરેખા હોવાથી હવે તેમના જન્મ
છીથી કેટલીક જાણવાયોગ્ય હકીકત બનેલી છે તેનો
હજ ઉલ્લેખ હવે પછી આળેખીએ છઇએ.

જોકે મહાત્મા કબીર સાહેબ મુસલમાન સાળવી
ઘરમાં ઉછરેલા હતા તોપણ તેમનું રટણ રામનામનુંજ હ
તેઓ રામના ઉપાસક તરીકે જણાયેલા છે. મહાત્મા કબી
રના જીવનચરિત્રના સંબંધમાં પણ અન્ય ભક્તોના જન
ચરિત્રમાં જેમ પાછળથી મહત્તા મૂકવામાં આવે છે તદ
સાર આપણને દ્રશ્ય થાય છે. તે તરફ આપણે ધ્યાન ન
રાખતાં આપણા જન્મવૃત્તાતમાંથી સાર ગ્રહણ કરવો આવશ્ય
છે. કારણકે સાધુ જીવન એ તટસ્થ જીવન છે. રાગદ્વેષમાં
ત્યાગ, મોહનો પરાજય અને મનોનિગ્રહમાં તલ્લિનતા એ
સાધુ જીવન છે. આ મહાન ગુણોની પ્રભા એટલી બ
નિર્મળ અને અસરકારક છે કે તેના તેજથી અનેક ઉપકા
સહજ બની આવે છે અને તેથી અનેક આત્માનો ઉદ્
પણ થાય છે. સાધુને અંગે ઉપલા કથનાનુસાર વર્તન હે
જોઇએ અને તદ્દવત્ મહાત્મા કબીર સાહેબમાં હતું એ
સર્વ કોઈ માન્ય કરશે. આવા ગુણો મહાત્મા કબીર સા
બમાં કેટલે અંશે સમાએલા છે તે જાણવાનું ખરૂં સા
તો તેમનાં કાવ્યજ છે તોપણ વિશેષ દ્રષ્ટિગુત થવા તેમ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ગુરૂ કરવા સંકલ્પ કર્યો. આથી પોતે રામાનંદ સ્વામિ પાસે
જઈ પોતાને શિષ્ય કરવા વિનંતિ કરી. પરંતુ સ્વામિજીએ
કહ્યું કે હું શુદ્ર ને ગુરૂમંત્ર આપી શકતો નથી. આથી
કબીર સાહેબ તરત પાછા ફર્યા. રામાનંદ સ્વામિને એવો
નિયમ હતો કે હંમેશાં પ્રાતઃકાળમાં [illegible] ગંગાતટ
ઉપર સ્નાન કરવું. એક દિવસ નિયમ મુજબ સ્વામિજી
ગંગાસ્નાન માટે જતા હતા તે વખતે કબીરજી તેમના
રસ્તામાં આડા પડયા. અંધારાના લીધે સ્વામીજી કબી
રજીને જોઈ શક્યા નહિ. જેથી તેની ચાંખડીની ઠોકર કબી
રજીના મસ્તક ઉપર લાગી. આથી કબીર સાહેબ રોવ
લાગ્યા એટલે સ્વામીજીએ ઉભા રહી તેના મસ્તક ઉપર
હાથ મૂકી તેનું આશ્વાસન કરવા લાગ્યા અને કહ્યું કે—
"બાપુ, રડ મા, રામ રામ કહે." કબીર સાહેબ ચુપ રહી
કહેવા લાગ્યા "ગુરૂજી, રામરામ કહું?" સ્વામીજીએ કહ્યું
"હા." તે સમયથીજ કબીર સાહેબે રામરામ કરવા માંડયું
અને સ્વામીજીને ગુરૂ કર્યા. ઘરે જઈ ગળામાં તુલસીની
માળા પહેરી ને હાથમાં તુલસીની માળા લઈ લલા
ઉપર વૈષ્ણવનું તિલક તાણી વૈષ્ણવનું ખરૂં સ્વરૂપ ધાર
કર્યું અને રામનામની ધુન મચાવા માંડી. કબીરજીને વૈષ્
વના રૂપમાં જોઈ ઘણા સંન્યાસી વારવાર પ્રશ્ન કરવા લાગ
કે કબીરજી, તમે આવો વેશ ધારણ શાથી કર્યો છે? કબી
રજી પ્રત્યુત્તર દેતા કે મેં રામાનંદ સ્વામિને મારા ગુરૂ કર

એક લોઢાની મજબુત પેટી મંગાવી તેમાં કબીર બેસાડી પૂરી દઈ ઉપર મજબુત તાળું માર્યું, અને ઉપડાવી મછવા ઉપર ચડાવી ગંગાજીના વહેનના ભાગમાં નંખાવી દીધી, પેટી તરતજ પાણીને તળીએ પરંતુ કબીર સાહેબનો જળ ઉપર આસન લગાવી ભ ભજન કરતા તમામના જોવામાં આવ્યા. આવું કૌતક જો બાદશાહે કહ્યું, પીર સાહેબ, આપે તો કબીરજીને પાણીમ ડુબાડ્યા પણ કબીર સાહેબનો આ પાણી ઉપર ધર થાય છે.

શેખતકીએ કહ્યું, હજુર, તે વાત પ્રત્યક્ષ જણાય કારણ કે કબીર તો પેટીમાંથી તેના જાદુના જોરે બહા આવેલા છે પરંતુ જો હું તેને અગ્નિમાં બાળી નાંખુ અ તેમાંથી બચે તો તેને હું ખુદાનો મરદ સમજુ.

કબીર સાહેબનો અગ્નિમાં પ્રવેશ.

ઉત્તમ ગાઢના મોટા મોટા કકડાએ લાવી સળગ વવામાં આવ્યા અને જ્યારે અગ્નિ પુરુ પ્રજ્વલિત થ તે વખતે કબીરજીને પ્રવેશ કરવા કહેવામાં આવ્યું, ત કબીર સાહેબે રામનુ ભજન કરતા પ્રજ્વલિત અગ્નિ પ્રવેશ કર્યો. આ [illegible] અગ્નિ તેમને વધુ શીતળ જણાયો

બેઠા હતા. તે વખતે પાણીના પૂરમાં એક બાળકની લાશ તણાતી જણાઈ. બાદશાહે આ મુડદાને જીવતું કરવા ખાશ હઠ કરી અને આખરે કબીર સાહેબે લાચાર થઈ કહ્યું, "મુર્દે ! ઉઠ કુદરત કે કમાલસે." મુડદું તરતજ સજીવન થઈ બેઠું થયું. આ જોઇ બાદશાહે કહ્યું, કબીર સાહેબ, તુમને બડા કમાલ કિયા. કબીર સાહેબે કહ્યું ઠીક છે, આ બાળકનું નામ પણ કમાલ પડશે. તે જગતમાં મારા પુત્રના નામે ઓળખાશે. તે દિવસથી કમાલની ઉત્પત્તિ થઈ અને તે કબીરપુત્ર કમાલ કહેવાય છે.

આવી આવી રીતે કબીર સાહેબની પરીક્ષા બાદશાહે બાવન વખત લીધી કહેવાય છે અને તે તમામમાં મહાત્મ કબીર નામભજન કરનારજ જણાયા છે.

કબીર સાહેબના ભંડારાનું વૃત્તાંત.

મહાત્મા કબીર સાહેબની કીર્તિ દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિંગત થવા લાગી આથી તેમના વિરૂદ્ધ પક્ષના લોકો ઇર્ષ્યાથી બળવા લાગ્યા અને કોઇ પણ પ્રકારે કબીર સાહેબ પ્રતિષ્ઠાહીન થાય તેવી યુક્તિ યોજવા લાગ્યા. કેટલાક દ્વેષી બ્રાહ્મણોએ એકત્ર થઈ એવી યુક્તિ રચી કે આપણે દેશ દેશાન્તર માણસો મોકલી એવું જાહેર કરવું કે અમુક દિવસે કબીર સાહેબ ભંડારો કરે છે. અને તેની ખબર કબીર સાહેબને પડવા દેવી નહીં. આમ નિશ્ચય કરી કેટલાક

[illegible]

વી આપણે ખોટનું જ કહીશું કે મહાત્મા કબીર સાહેબનું જીવનચરિત્ર કેવળ સાધુ, અલૌકિક, નિર્મળ અને પરોપકારી હતું. ટુંકામાં એક મહાત્માને છાજતા, એક મહા સાધુને છાજતા, જેટલા ગુણોની આવશ્યકતા આપણા આર્ય ધર્મોએ ઠરાવેલી છે તે તમામનું આરોપણ તેમનામાં હતું એમ કહીશું તો તે અસ્થાને નહિ ગણાય. આથી વિશેષ નહી લખાણને મહાત્મા કબીર સાહેબ સંબંધી આપણી હકીકત ટુંકામાં જણાવી તેમનો ઉપદેશ કેવા પ્રકારનો છે તથા તેમના ધર્મની મહત્તાનું કેન્દ્ર તેમના ધાર્મિક નિયમોનો ઉલ્લેખ કરવો આવશ્યક હોઇ તે દર્શાવવા પ્રયત્ન કરશું

મહાત્મા કબીર સાહેબના આ સ્થૂલદેહનો ત્યાગ.

મગહર કાશીથી છ ગાઉ દૂર છે ત્યાં [illegible] સાહેબે પ્રયાણ કર્યું અને પોતાના શિષ્ય વર્ગને [illegible] કે હું આજે આ સ્થૂલ દેહ તેજ [illegible] સાહેબના મગહર જવાના સમાચાર [illegible] વખતે દિલ્હી મુખ્ય [illegible] ત્યાં આવી પહોંચ્યા. [illegible] કે [illegible] કબીર સાહેબના [illegible] અને [illegible] પડશે [illegible] [illegible] નથી [illegible] એક [illegible] સાહેબનું [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

સર્વ પ્રકારના સાધુઓની સેવા નિષ્કપટ હ્રદયથી કરવી. પરંતુ જ્ઞાની વિચારશીલ, વિવેકી પરમી સંત કે જે સત્ય-શુદ્ધ ધર્મની ભક્તિનો ઉપદેશ આપી સદાચરણમાં પ્રવૃત કરે તેની સેવા-ભક્તિ સદા તત્પર રહેવું. વિશેષતઃ સ્વધર્મના સાચા વિવેકી સંતો-નો ઉપદેશ શ્રદ્ધાથી શ્રવણ કરવો અને તેનો ધ્યાનપૂર્વક વિચાર કરવો. કારણ કે સ્વધર્મમાં પૂર્ણ અને દૃઢ સંતોના વચનોથી ધર્મમાં દૃઢ આસ્થા અને સ્વધર્મ પ્રીતિ થાય છે, તેના વિરૂદ્ધ એટલે પરધર્મી (વિપક્ષધર્મી) સાધુઓના વચનથી સ્વધર્મમાં અશ્રદ્ધા અને ભ્રમ ઉત્પન્ન થાય છે.

જે સાધુમાં પોતાના ગુરૂને મળતા ગુણો હોય તે સાધુને પોતાના ગુરૂથી ભિન્ન ન સમજવા અને અભેદ બુદ્ધિથી શ્રદ્ધાપૂર્વક તેમની નિષ્કપટ ભક્તિ કરવી.

(૫) સર્વ ચરાચર જીવધારીઓ ઉપર સમાન ભાવથી દયા રાખવી. ગમે તેવા સ્વરૂપમાં યા આકારમાં પણ જીવધારી હોય તોપણ તે તમામને પોતાના આત્મા અને શરીર સમાન સમજવા. (आत्मवत्सर्व भूतेषु यः पश्यति स पश्यति । માફક.) કોઈ પણ સમયે કોઇ પણ જીવધારીને દુઃખ ન આપવું. સંસારમાં પોતાનો નિર્વાહ એવા પ્રકારે કરવો કે આપણા તરફથી કોઇ પણ જીવધારીને કોઇ પણ પ્રકારે કોઇ પણ જાતની હાનિ ન થાય. તમામ જળચર, થળચર, વનચર, પશુ, પક્ષી, સ્થાવર, જંગમ આદિ તમામ ઉપર સમાન દયા દૃષ્ટિ રાખવી. તમામને આપણા પોતાના શરીર અને પ્રાણ સમાન સમજવા.

(૬) માંસઆહાર એ સર્વ ઘોર પાપ પૈકી મહા પાપ છે એમ સમજવું. માંસાહારી ગમે તેવો ગુણી અથવા તો પૂર્ણ

...કારની શ્રી નિષ્ફળ જેને કોઈ દિવસ સત્યમાર્ગ પ્રાપ્ત થઈ શકેજ નહી. ઓંસાદારી આત્મજ્ઞાનનો અધિકારી થઈ શકતો નથી અને તેની મુક્તિ કદાપિ પણ થતી નથી.

(૭) મૂર્તિ તેમજ અન્ય સર્વ માદકપદાર્થ પણ ઉંઘની સમાનજ ત્યાજ્ય છે. કેમ માદકપદાર્થનો અમલી ધ્યાન ધરી શકતો નથી. ધ્યાનવિના જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઇ શકતું નથી અને જ્ઞાનવિના મોક્ષ મળી શકતો નથી.

(૮) વ્યભિચારી નહીં થવ છે.

(૯) જેરમાં આકાર અને રૂપ પ્રકારમાં છે તે (જીન) મૂર્તિ કહેવાય છે. તેમાંથી કોઈને પણ પૂજનાર મોક્ષનો અધિકારી થઈ શકતો નથી. જેવી રીતે જીન પારસી (મૂર્તિપૂજક) જ્ઞાનમાર્ગનો રસ્તો છે તેવીજ રીતે શુદ્ધ મૂર્તિનું ધ્યાન અને તેની ભક્તિ એ જ્ઞાનદ્વારની કુંચી છે.

(૧૦) જો કોઈ ભગવાન પોતાના માટે હોય તે તમામ અલખ પરમાત્મા (સત્ય પુરૂષ) ને અર્પણ કરવા અને પછી પોતે સ્વીકારવું.

કોઈ પણ પદાર્થ કોઈ પણ બીજા દેવતાઓને અર્પણ થઈ ચૂકેલો હોય તેને કોઈ પણ સત્ય પુરૂષને અર્પણ કરવાનું [illegible] [illegible] કારણ કે સત્ય પુરૂષને અર્પણ કરી [illegible] કોઈ પણ પદાર્થને [illegible] [illegible] છે. અને [illegible] કોઈ પદાર્થ અન્યદેવ દેવતાને [illegible] [illegible] હોય [illegible] સત્ય પુરૂષને પુન અર્પણ થઇ શકે નહીં [illegible] કે અન્યને [illegible] [illegible] પદાર્થ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

કરવો. જે પુરુષ પ્રથમ સત્ય પ્રમાણે આરંભ કરી પછીથી તે પ્રતિજ્ઞા ભંગ કરે છે તે પુરુષને તેનું ફળ અપમાનમાં મળે છે માટે ઉચિત છે કે અત્યંત શુદ્ધ અને સ્વચ્છ ભોજન આદિનો ઉપયોગ કરવો.

(૧૧) અસત્ય બોલવું નહીં અથવા તો અસત્ય વચન આપવું નહીં. અસત્ય બોલનાર કે અસત્ય આચરનારનો સંગ કરવો નહીં કે તેની સાથે કોઈ પણ જાતનો વ્યવહાર રાખવો નહીં.

(૧૨) ચોરી કરવી નહીં તેમજ ચોર લોકનો સંગ પણ ન કરવો. ચોર લોકની મંડળીમાં સામેલ થવું નહીં તેમજ તેમને કોઈ પણ સલાહ આપવી નહીં. તેમનો માલ પણ ખરીદવો નહીં, કોઈ નહીં અથવા તો તેમની પાસે પણ જવું નહીં.

(૧૩) જુગાર રમવો નહીં. જુગાર એ મહાન અનર્થનું મૂળ છે. જુગારીઓના ઘર બરબાદ થાય છે. મહારાજા નળ, મહારાજા યુધિષ્ઠિર આદિ પાંડવો જેવા નામાંકિત પણ જુગારથી દુઃખી થયા છે. જુગાર, અસત્ય, ચોરી, વ્યભિચાર અને હિંસા આદિ સર્વ પાપો પરસ્પર એવો સંબંધ ધરાવે છે કે ઉપરોક્ત પૈકી એક પણ દોષ દાખલ થતાં ક્રમશઃ તમામ આપોઆપ પ્રવેશ કરે છે. આથી તે માંહેનો એક પણ દોષવાળો મનુષ્ય મહાન કષ્ટ અને દુઃખો સંસારમાં અનુભવી પરલોકમાં નર્કગામી બને છે.

(૧૪) આ સ્થૂળદેહ ઉપર બાર તિલક ધારણ કરતાં કપાળમાં સીધી લીટી સમાન તિલક કરવું તેવીજ રીતે માથા ઉપર અને આંખો ઉપર, નાભિ, હૃદય, ભૂજા, અને બંને છાતી ઉપર થઈ મહોડા તરફ ફરતા ફરતા પીઠ ઉપર અને કાન ઉપર તિલક કરવાં.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

(૨૪) તીર્થ, મત, આદિ સર્વ યમના બંધન છે.

(૨૫) નૌધાભક્તિ અને ચાર પ્રકારની મુક્તિ સર્વ બંધન છે.

(૨૬) નિર્ગુણ અને સગુણનું ધ્યાન કરનાર સદા બંધનમાં રહે છે.

(૨૭) હીંદુ, મુસલમાન, ઇસાઇ, યાહુદી આદિ સર્વ જાતિ અને ધર્મના લોકો કબીરપંથમાં સામેલ થઈ શકે છે. સર્વના હેત પ્રમાણેજ ભક્તિ અને મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

(૨૮) નર્ક, સ્વર્ગ અને અન્ય સર્વ લોક અજ્ઞાનીયોના [illegible] કરેલા છે પણ જેને સત્ય આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે તેમના માટે તો તે તમામ અસત્ય અને ભ્રમમાત્ર છે.

(૨૯) [illegible] અતિરિક્ત મુક્તિનું દ્વાર અન્ય નથી.

(૩૦) [illegible] મત્સ્ય, જીભ, કપટ અને અભિમાન [illegible]

(૩૧) [illegible] સર્વ [illegible] અને પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે.

(૩૨) [illegible] અને નર્કનો માર્ગ [illegible]

(૩૩) [illegible] દેહ છતો એમ કહી પણ [illegible]

([illegible]) [illegible] જેમણે પોતાના સતગુરુ [illegible] નહિ અન્યગાત સિવાય [illegible] નહીં. [illegible]

[illegible]

यथान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ।

स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः ॥

([illegible] श्लोक ३५.)

(૪૫) જો કોઇ સદ્ગુરુની હજુરે આવે તેમણે સદ્ગુરુના નિયમો સારી રીતે પાળવા ઉચિત છે. પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખવો જોઇએ કે સદ્ગુરુ એ સંકટની જાળમાંથી અવશ્ય બચાવશે અને દુઃખમાં [illegible] બચાવશે.

(૪૬) સત્યગુરુની કૃપાના ધન્યવાદનું કદિ પણ વિસ્મરણ ન કરવું. પણ હમેશાં તેમની કૃપા બદલ તેમને ધન્યવાદ આપવા. એવું ન બનવું જોઇએ કે પ્રથમ પ્રાર્થના કરી અને પાછળથી વિસરી જવું. કૃતઘ્ની કોઇ પણ દિવસે મુક્ત થતો નથી.

(૪૭) ઇશ્વરીભય એ બુદ્ધિનું ચિન્હ છે, [illegible] શસ્ત્ર.

(૪૮) સત્યપ્રેમ વગર ભક્તિ નિષ્ફળ છે

(૪૯) જેઓ ગરીબના મોહનો ત્યાગ કરી ભક્તિમાં મગ્ન છે તેઓને ધન્ય છે

(૫૦) ઉદારતા વગર કોઇ પણ ભક્તિનું ફળ પ્રાપ્ત કરી શકાતું નથી. ઉદાર ઉભય લોકમાં સુખી થાય છે અને તેનું ભવિષ્ય પણ મહાન ઉજ્જ્વલ બને છે. કૃપણનું જીવન અને તેના તપ તથા ભક્તિ નિષ્ફળ નીવડે છે. ભલે તે ઘણી ભક્તિ અને ભજનનો ડોળ કરે પરંતુ નિષ્ફળતાથી અતિરિક્ત અન્ય કાંઇ પ્રાપ્ત થતું નથી અને ઉભય લોકમાં દુઃખનો ભાગી બને છે.

આના સબંધમાં મહાત્મા કબીર સાહેબ [illegible] કહેલું છે કે:—

કામીનો બહુતે તરે, ક્રોધી તરે અનંત;
લોભી જીવડા ના તરે, કહે કબીર સિધંત.

(૫૧) મૌન એ ઉત્તમ ગુણ છે. [illegible]

અનુવંશ થયા. કોઈએ પણ પારંપર્ય વગર સત્ય લોકનો પંથ ઓળખ્યો નહીં.

[૯] જે કોઈ કોઈપણ જીવનું રક્તપાન કરશે તેનો પ્રતિશોધ તેને અવશ્ય આપવો પડશે, જે કોઈ અન્યને દુઃખ આપશે તે નિશ્ચય કરી દુઃખ પામશે.

[૧૦] પોતાની સ્ત્રી સિવાય અન્ય સ્ત્રી ભોગવનાર મહા પાપીની ગણનામાં ગણાશે. સાધુઓએ વિવાહિત અગર તો અવિવાહિત સ્ત્રીથી હમેશાં દૂર રહેવું.

(૧૧) ગુરુની આજ્ઞા ઉલ્લંઘન સમાન અન્ય મહા પાપ કોઇ નથી.

(૧૨) સત્ય ગુરુનું શરણ તમામ જીવોના માટે સુખદાયક છે તેના શરણમાં તમામ પાપ નષ્ટ થશે. સત્યગુરુના શરણમાં હમેશાં નિર્ભય રહેવું અને એમ સમજવું કે સત્યગુરુ, મારા તમામ અપરાધની ક્ષમા કરશે. કારણ કે તેનું નામ પતિતપાવન છે.

[૧૩] અહંકારી તથા દ્વેષીપુરૂષને સત્ય પુરૂષની ભક્તિ કદી પણ પ્રાપ્ત થતી નથી. જે કોઈ ઉચ્ચ શ્રેણીએ પહોંચી નમ્ર બનશે, અને ધનવાન બની દાન ધર્મ કરી સાધુ સેવામાં તત્પર રહેશે તેના માટે ભક્તિ તથા મુક્તિનાં દ્વાર કાયમ ખુલ્લાંજ રહે છે. જે મનુષ્ય એમ સમજે કે હું આ દુનિયામાં તુચ્છ પ્રાણી છું અને જેટલાં જીવધારી છે તે તમામ મારાથી શ્રેષ્ઠ છે અને તમામને પોતાના સમાન સમદ્રષ્ટિથી જુએ (आत्मवत्सर्वभूतेषु)તે મુક્તિનો અધિકારી બને છે

(૧૪) જે કાંઈ પાપ છે તે મારાથી પાપ છે એમ સમજવું

નથી. પરંતુ તેનો સત્ય ગુરૂની સહાયતાથીજ થાય છે અને તેના [illegible]
થી અભ્યાસના પૂર્ણ કરી શેષ સમજવું.

(૧૪) કમેંદ્રોને સારાં કામો કરવામાં ઉદ્યત રહેવું.

(૧૫) સાત પુરૂષના જેટલા ધર્મ, પૃથ્વી ઉપર પ્રચલિત [illegible]
તેમાં દેખાવમાત્ર ભેદ છે. તે સર્વોગુણી ધર્મ હોઈ તેમાં રહેલાં [illegible]
ભાવો અને નિયમો સર્વ પંથની સીડી સમાન છે.

(૧૬) સત્ય પુરૂષ અને કબીર એ ઉભય એક સમ [illegible]
તેનું અભ્યાસરૂપ ભજન પૂરું થાય છે અને તે [illegible]
ગ્રહણ થાય છે. તન, મન અને ધન ગુરૂને અર્પણ કરવા એ [illegible]
છે પરંતુ પોતાની કમાણીનો દશમો ભાગ તો અવશ્ય ગુરૂને [illegible]

(૧૮) બુદ્ધિવાન પુરૂષ મુક્તિનો ભાગી છે.

(૧૯) [illegible]
પછી [illegible] નથી [illegible] તેનું દર્શન દુર્લભ છે.

(૨૦) [illegible] છે. પરંતુ [illegible]
[illegible] પણ [illegible] નહિ.

(૨૧) [illegible]

(૨૨) [illegible]
[illegible]
[illegible]

(૨૩) [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

વળી વહેતા પાણીને સ્થિર કરી શકે છે અને સ્થિરને વહેતા બનાવી શકે છે. સાહેબ (પરમાત્મા) જે દિવસે જેમ ચાહે તેમ કરી શકવા સમર્થ છે; મતલબ કે પરમાત્માએ તમામ પ્રકારનું કાર્ય પોતાનાજ હસ્તક રાખેલું છે.

હાથી અટકયો કીચમેં, કાઢે કો સમરત્થ;
કી બલ નિકલે આપને, કિ સાંઇ પસારે હત્થ. ૩

હાથી કીચડમાં ખુચી ગયો હોય તો તેને બહાર કાઢવાને કોનામાં સામર્થ્ય નહેતું હોય ! આના પ્રત્યુત્તરમાં કબીર સાહેબ કહે છે કે કાંતો તે પોતાનાજ બળથી એટલે આત્મબળથી નીકળે, નહીં તો સાર્વ કર્તા પરમાત્મા પોતાનો હાથ પસારેથી અર્થાત પરમાત્માનીજ મદદથી બહાર નાકળી શકે. બીજી રીતે કહીએ તો મનરૂપી હાથી સંસારનો અનેક આપદાઓ (આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ) માયા, મોહ, વિગેરે કીચડમાં ગરકાવ થઇ ગયો હોય તો પછી આ મનરૂપી હાથીને તેમાંથી કોણ મુક્ત કરી શકે ? આ રીતે સપડાએલા મનરૂપી હાથી કાંતો પરમાત્માની દયાથી (સાધુ) પરમાત્મા કૃપાદૃષ્ટિ કરી પોતાનો હાથ લંબાવે અર્થાત હૃદયમાં જ્ઞાનાંકુર ઉત્પન્ન કરે તો તે પોતે જ આત્મબળથી મુક્ત થઇ શકે. આજ વિચાર રાખીને લગનું ઉદાહરણ આપણા કાર્યમાં ધ્યાનમાં રાખવાનું છે.

ના કછુ કિયા ન કરિ સકા, ના કરને જોગ શરીર;
જો કછુ કિયા સો હરિ કિયા, તાતે ભયા કબીર. ૪

કબીર સાહેબ કહે છે કે આ શરીરે કાંઈ કર્યું નથી તેમ તે કરી શકે તેમ નથી તેમ કાંઈ કરવા લાયક પણ નથી, પરંતુ જે કાંઈ કર્યું છે તે હરિએજ કર્યું છે અને તેના યોગે સમાગમ બન્યું છે. આ સાખી કબીર સાહેબે પોતાના અભિમાન કરતા કોઈ શિષ્ય પ્રતિ કહેલી હોય એમ જણાય છે. કારણ કે આનો ભાવાર્થ એવો નીકળે છે કે મેં કાંઈ કર્યું નથી, મારાથી કંઈ થઈ શકતું નથી તેમ આ મારું સ્થૂલ દેહ કરવા લાયક પણ નથી. પરંતુ કદાચ જો કાંઈ થયું હોય એમ તમે માનતા હો તો તે હરિએજ કર્યું છે. આની પુષ્ટિમાં નીચેની સાખીઓ આપે છે કે:—

જો કછુ કિયા સો તુમ કિયા, મૈં કછુ કીયા નાહિં;
કહૌં કરૌ જો મૈં કિયા, તુમહીં થે મુઝમાંહિ. ૫

હરિ પરમાત્માને સંબોધી કબીર સાહેબ જણાવે છે કે જે કાંઈ કર્યું છે તે તમેજ કરેલું છે, મેં કાંઈ કરેલું નથી. કદાચ મેં કરેલું એમ કહો તો તમેજ મારામાં હતા. અર્થાત મારા આત્મરૂપના તમેજ બનેલા છો. અને તેથી જે કાંઈ બનેલું હોય તે કેવળ તમારી પ્રેરણાથીજ થયેલું છે એટલે તે તમે પોતેજ કરેલું છે. હવે જો તેમ માનવામાં ન આવે તો,

ભૂપ દુખી અવધૂત દુખિ, દુખી રંક બિપરીત;
કહે કબીર યે સબ દુખી, સુખી સંત મન જીત. ૧

રાજા દુ:ખી, અવધૂત—યોગી દુખી, ગરીબ પણ વધારે દુ:ખી, કબીર સાહેબ કહે છે કે આ તમામ દુ:ખીજ છે. ત્યારે સુખી કોણ ? તો જણાવે છે કે સુખી માત્ર તેજ સંતજન કે જેણે પોતાનું મન જીત્યું છે.

પરમાત્માના સામર્થ્ય સંબંધી કબીર સાહેબ જણાવે છે કે:—

સાંઇ મેરા બાનિયાં, સહજ કરૈ વ્યવહાર;
બિન દાંડી બિન પાલડે, તોલૈ સબ સંસાર. ૧૨

મારો સાંઇ–પરમાત્મા વેપારી વાણિયો છે પણ તે કેવો કે સહજમાંજ વ્યવહાર કરે છે. અને વળી વગર દાંડી અને વગર પલ્લે (ત્રાજવા) તમામ સંસારને તોળે છે. કોઇ પણ ચીજ જોખવા માટે વેપારીને ત્રાજવાંની જરૂર રહેલી હોય છે; પણ આ વેપારી એવો છે કે જે ચીજને બદલે આખા સંસારને વગર ત્રાજવે જોખે છે અર્થાત સકળ સંસારનો તોલ–ન્યાય–વગર સાહિત્યે કરી શકે છે. હવે પરમાત્માને પામવાના માટે કયું સાધન છે ? એવો પ્રશ્ન થાય તો તેના પ્રત્યુત્તર તરીકે કબીર સાહેબ સુમરનકોઅંગ બતાવે છે. સ્મરણ કરવું એ ખાસ પ્રધાન છે. પણ

તે કેવી રીતે કરવું તેના, માટે:—

૨ સ્મરણ અંગ.

સુમરન મારગ સહજકા, સતગુરૂ દિયા બતાય;
શ્વાસઉશ્વાસ જો સુમિરતા, એક દિન મિલસી આય.૧

કબીર સાહેબ કહે છે કે સતગુરૂએ સહજ સ્મરણનો માર્ગ બતાવી દીધો. શ્વાસોશ્વાસ સ્મરણ કરતા એક દિવસ (પરમાત્મા સાથે) મળી જવાય છે. મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. મોક્ષને તદ્રુપમાં મળી જવું કહેલ છે. સતગુરૂ આ શબ્દ કબીર સાહેબે વાપરેલ છે જે શબ્દ ખરેખર ધ્યાન ખેંચે તેમ છે. કારણકે ગુરૂ શબ્દની મહત્તા ઘણુ ઉત્તમ અને સાત્વિક પુસ્તકોમાં બતાવેલ છે. (જુવો શ્રીમદ્ ભાગવતના એકાદશસ્કંધ, [illegible] અધ્યાય [illegible]) [illegible] ગુરૂને સામાન્ય મનુષ્યરૂપ નહીં પણ સાક્ષાત ઈશ્વર રૂપ બતાવેલા છે. આ ઉપરાંત ગુરૂને [illegible] ગુરૂ [illegible] ગોવિંદ [illegible] [illegible]

ગુરૂ ગોવિંદ દોનોં ખડે, કિસકો લાગું પાય;
બલિહારી ગુરૂ આપને ગોવિંદ દિયો બતાય.
ગુરૂ ગોવિંદ દોઉ એક હૈ, દુજા સબ આકાર;
આપા મેટે હરિ ભજે, તબ પાવે દિદાર.

"ગુરૂ બિન જ્ઞાન નહિ" એ ઉક્તિ અનુસારે [illegible] [illegible] પ્રાચીન ગ્રંથોએ [illegible] વર્ણવેલી છે. છતાં [illegible] [illegible] ગુરૂ [illegible] એવો નહિ વાપરતા "સતગુરૂ" [illegible] છે. કારણકે આધુનિક સમયના ગુરૂનામ ધરી અનેક [illegible] અને [illegible] પણ લેભનામાં ગુરૂ [illegible] [illegible]

[illegible]

સુધી અવસ્થામાં તેઓ સ્મરણનું ત્યાગ કર્યું અને [illegible]
આખરે આની પાછે સ્મરણ કરવા માંડ્યું મતલબ કે [illegible]
[illegible] માંડ્યું. [illegible]
[illegible] કહેવાય છે [illegible]
[illegible] ઉચિત [illegible]
[illegible] આકાંક્ષા [illegible]
[illegible] અનુચિત [illegible]
[illegible] સમજી [illegible]

કરવાનું બતાવેલ છે પરંતુ આવા તમામ અંગોનો સમાવેશ માત્ર સ્મરણમાંજ થઈ જાય છે. આથી કબીર સાહેબ કહે છે કે સ્મરણ ભજન એટલે રામ—પરમાત્માને જાણવા-જાણ—મોક્ષ પામવાનો ખરો રસ્તો શોધનાર જાણે છે કે સ્મરણ જેવું અન્ય કાંઈજ નથી. સ્મરણનો મહિમા જણાવતા કહે છે કે:—

સહકામી સુમિરન કરે, પાવે ઉત્તમ ધામ:
નિહકામી સુમિરન કરે, પાવે અવિચલ રામ. ૭

કામી પુરુષ--વિષયાર્થ પુરુષ પણ [illegible] ધામ [illegible] ઇચ્છાથી સ્મરણ કરે તો તેને ઉત્તમ ધામ [illegible] થાય અને નિષ્કામી પુરુષ સ્મરણ કરે તો તે અવિ[illegible] ને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. મતલબ [illegible] નરવા માટે આપણને અસત્ય આવરણો [illegible] આ તમામ આવરણોમાં કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ [illegible] અને [illegible] મુખ્ય [illegible] અંતઃકરણને [illegible] તેને મુખ્ય [illegible] કેમકે [illegible] ગીતામાં પણ [illegible] થતી [illegible] ગીતામાં ભગવાન [illegible] કે

ध्यायतो विषयान्पुंसः संगस्तेषूपजायते ।
संगात् संजायते कामः कामात्क्रोधो भिजायते । ६२ ।

(મોહ માયાથી ઉત્પન્ન થયેલો) અંધકાર દૂર કરીને સ્મરણ કર અને આવી રીતે શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી સ્મરણ કરવામાં આવે તોજ સ્મરણ કરવાનો હેતુ પાર પડે છે, કારણ કે મનની એકતા વગર કુટુંબ કબીલા તરફ સહજ પણ મન ઉઠાવતાં પાછું પડવું પડે છે, જેના અંગે જણાવે છે કે:—

કબિરા હરિ હરિ સુમિરિલે, પ્રાણ જાહિંગે છૂટ,
ઘરકે પ્યારે આદમી, ચલતે લેહિંગે લૂટ. ૧૯

કબીર સાહેબ કહે છે કે તારો પ્રાણ નીકળી જશે માટે હરિનું સ્મરણ કરી લે. વળી ચાલતી વખતે-મરણ વખતે ઘરનાં વહાલામાં વહાલાં સગાંઓ પણ તને લુંટી લેશે. તે વખતે તારી પાસે કાંઇ કીમતી ઘરેણું ઘુમટું હશે તે પણ ઉતારી લેશે. મતલબ રામનામ વગર તારી સાથે કોઈ પણ આવનાર નથી. સર્વ કોઇ સ્વાર્થનું સગું છે. માટે તારા પોતાના ઉદ્ધારાર્થે હરિનું સ્મરણ કરી લે. આને મળતી એક ઉક્તિ કવિ કિશનદાસે કહેલ છે કે:—

उदधि उपाई पनी उदर गमाई पत्रु,
कीनो न कमाई काम भयो न भलाईको।
औसौ भव भाई तब कौन है सहाई भाई,
गाँभर कछू न कमाई ठकुराईको।

કબીર સાહેબ કહે છે કે હું તો જ્યાંસુધી દિવેલ બની બળતી હશે ત્યાંસુધી રામ જપીશ અને તેલ ખૂટે બાદી બની બુઝાઈ જશે ત્યારે દિવસ અને રાત સૂઈ રહીશ. કહેવાનો મતલબ એવો છે કે દીવારૂપી આ દેહ કે જેમાં આત્મારૂપી બતી અને તેલ રૂપી શ્વાસ રહેશે અને આ સ્થૂલદેહ કાયમ હશે ત્યાંસુધી રામનું ભજન કરેલ કરીશ અને તેલરૂપી શ્વાસ પુરા થતાં આત્મારૂપી બતી બુઝાઈ જતાં–દીવો ઓલવાઈ જશે. મરણને શાંત્યુ થઈને ઊંઘતે નિદ્રા તો લેવાની જ છે અને આ નિદ્રા આવતે [illegible] સૂઈશ પરંતુ જ્યાંસુધી શ્વાસ ચાલે છે ત્યાંસુધી રામનો જપ ક્યાં કરીશ.

૨. મન સુતા ક્યા કરે, ઉઠી ન જપે ભગવાન.
જમ શિર જબ લે જાયગો, પડા રહેગા મ્યાન. ૨

કબીર સાહેબ કહે છે કે સુતા શા માટે છો? ઉઠ ભગવાનને ભજો. જ્યારે યમરાજ પોતાને શિર [illegible] [illegible] [illegible] ત્યારે ધ્યાનરૂપી સ્થૂલદેહ [illegible]. મતલબ આ સ્થૂલદેહને [illegible] કહેવાનું છે [illegible] આકારિત એવી [illegible] થઈ ભગવાનનું ભજન કરે.

સ્થૂલદેહને [illegible] કરવા સદૈવ કરવા કબીર સાહેબ કહે છે કે:–

કબિરા સુતા કયા કરે, સુતે હોય અકાજ,
બ્રહ્માકો આસન ડિગ્યો, સુની કાલકી ગાજ. ૨૩
કબિરા સુતા કયા કરે, ઊઠી ન રોવો દુઃખ;
જાકા બાસા ગોરમેં, સો કયોં સોવે સુક્ખ. ૨૪
કબિરા સુતા કયા કરે, જાગનકી કરિ ચોંપ;
યે દમ હીરાલાલ હૈ, ગિનગિન હરિકો સોંપ. ૨૫

કબીર સાહેબ કહે છે કે તમે સુતા સુતા શું કરો છો? સુતા રહેવાથી કાર્ય બગડે છે. દ્રષ્ટાંત તરીકે બ્રહ્મા નિશ્ચિંત થઇને સુતા હતા પરંતુ જ્યારે કાળે ગર્જના કરી (અર્થાત્ સમય સંપૂર્ણ ભરાઈ ગયો) ત્યારે તેનું આસન ડગમગ થયું.

કબીર સાહેબ કહે છે કે સુતા સુતા તમે શું કરો છો? જાગૃત થઈ દુઃખ જાહેર કરો. મતલબ સૂઈ રહી ન રહેતાં જે દુઃખ હોય તે જાહેર કરો. એટલે કે નિદ્રા ત્યાગી હરીભજન કરો; કારણકે એક દિવસ કબરમાં વાસો તો છેજ તોપછી કેમ સુખે હમણા સુવો છો? નિરાંતે સુવાનું કબરમાં છે તોપછી હમણા ઈશ્વરભજન ન કરતા શામાટે નિરાંત માની સૂઈ રહો છો?

કબીર સાહેબ કહે છે કે સૂતા સૂતા તમે શું કરો છો? જાગૃત થવાની ચોંપ રાખો અને આ તમારા દમરૂપી

જૈસે માયા મન રમેં, તૈસે રામ રમાય;
તારામંડલ છાંડિકે, જહાં કેશવ તહાં જાય. ૨૭

જેવી રીતે આપણા અંતઃકરણમાં માયા રમી રહે છે તેવીજ રીતે માયાના સ્થળે રામ રમી રહેવા જોઈએ. એટલે કે જેમ મનુષ્યનું મન માયાનાજ વિચારમાં લુબ્ધ રહે છે અને અહોરાત્રિ માયા સંબંધીજ વિચાર કર્યા કરે છે તેવીજ રીતે માયાના બદલે પરમાત્માનાજ વિચારમાં લુબ્ધ રહેવું જોઈએ. આ સ્થિતિએ મન પહોંચે તો તે તારામંડળ આદિ ભેદીને જ્યાં કેશવ પરમાત્મા છે ત્યાં સહેજે પહોંચી શકે.

ઉપાસનામાં ભજન કરનાર ક્ષુધા-ભૂખ પ્રધાન છે એના સંબંધમાં કબીર સાહેબ જણાવે છે કે -

કબીર ક્ષુધાહે કૂકરી, કરત ભજનમેં ભંગ;
યાકૂ ટુકડા ડારિકે, સુમિરન કરૂં સુરંગ. ૨૮

સાધુ પુરુષોને ભજન કરતાં ભૂખ એ મહાન અંતરાય રૂપ છે. મનુષ્યને જ્યારે ભૂખ લાગે છે ત્યારે ભૂખને લીધે મનુષ્યની રીત બદલાઈ જાય છે અને ચિત્ત સ્થિર રહી શકતું નથી ચિત્ત સ્થિર ન રહેવાથી ઉપાસનાભજનનો બાધ આવે છે એટલે કે સ્થિર ચિત્ત ભજન થઈ શકતું નથી. સ્થિર ચિત્તે ભજન ન થવાથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થતી નથી.

[illegible] આ [illegible] જણાય છે કે તેઓ, [illegible]
[illegible] અને [illegible] આદિથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થવાના [illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible] આધુનિક [illegible] કરનારાઓ
[illegible] કર્યો કરે છે
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ત્યારે. ૧૩

સબકી આંખી રામ હૈ, તાકે હૈ સબ સિદ્ધિ,
ઉલટ હરિ ઢાલી સંભ, મારૂ સિદ્ધિ નવ નિદ્ધિ. ૨૭

[illegible] ગુરૂ [illegible]

[illegible]

કબીર હરિકે મિલનકી, બાત સુની હમ દોય,
કે, કછુ હરિકો નામ લે, કે કર ઊંચા હોય. ૩૯

કબીર સાહેબ કહે છે કે હરિ પ્રાપ્ત કરવાના માત્ર એજ રસ્તા અમે શ્રવણ કર્યા છે તે એ કે કાંતો હરીનું નામ લેવું—હરિનું ભજન ખરા અંતઃકરણથી કરવું અથવા હાથ ઉંચા કરવા એટલે કે સુપાત્રે હાથ ઉંચા કરી દાન કરવું. આનેજ લગતી એક સાખી કબીર સાહેબની પ્રચલિત છે તે એ કેઃ—

કબીર કહે કમાલકુ, દો બાતા સિખ લેય,
કર સાહિબકી બંદગી, અરૂ ભૂખેકું કુછ દેય.

કબીર સાહેબે દાન દેવામાં ક્ષુધાતુરને અન્ન દેવાનું ઉત્તમ ગણેલું છે. મહોડાને ઉદ્દેશી કહ્યા પછી નેત્રને ઉદ્દેશી કબીર સાહેબ કહે છે કે—

આઁખડિયા ઝાંઈ પરી, પંથ નિહારિ નિહારિ,
જીભરિયા છાલા પર્યા, રામ પુકારિ પુકારિ. ૪૦

પરમાત્માને મળવાનો પંથ નિહાળતાં નિહાળતાં આંખે ઝાખ આવી અને રામરામ પોકારી પોકારી જીભમાં છાલકાં પડ્યાં. ખરો રસ્તો મળ્યા વગર અને સતગુરૂએ બતાવ્યા વગર—મર્મ જાણ્યા વગર હરિ મેળવવા ઉંધે રસ્તે નિહાળતાં આંખોમાં ઝાંખ આવે અને રહસ્ય સમજ્યા વગર

માફું મન રામને સમરે છે અને મ્હારૂં મન રામમાંજ લાગેલું છે હવે મનજ રામરૂપ થઈ ગયું છે તો પછી મસ્તક ક્યાં નમાવું. મતલબ મનની એકાગ્રતા થતાં મનજ રામરૂપ બની જાય છે. જીવાત્મા સો પરમાત્મા એ કથનાનુસાર જીવ બ્રહ્મમાં ફેર રહેતો નથી. મન અને રામ જ્યાં એકજ છે તો પછી હવે અન્ય સ્થળે માથું નમાવવું એ નિરર્થક છે. સાધુઓએ ભજનમાં આ સ્થિતિએજ પહોંચવુ જોઇએ. અને તેમ થાય તોજ ભજનની સાર્થકતા થઇ ગણી શકાય.

તુતુ કરતા તૂ ભયા. તુઝમેં રહી ન હૂં,
બારી તેરે નામકી. જીત દેખું તિત તૂં. ૪૩

તૂતૂ કરતા તૂ ભયા. તુઝમેં રહા સમાય,
તુઝ માંહી મન મિલિ રહા, અબમન અનંત ન જાય. ૪૪

તૂ, તૂ, તુંહી, તુંહીનો જપ જપતા તુંજ જ્યાંતે અને હું પણાનો નાશ થયો. હે પરમાત્મા, તારા નામની બલિહારી છે કે જ્યાં જોઉં છું ત્યાં તુંજ તુંજ નજરે દેખાય છે. તુંહી તુંહી કરતાં કેવળ તારારૂપ હું થઇ ગયો અને તારામાંજ સમાઇ ગયો. તારામાંજ મારૂં મન સમાઈ ગયું તો હવે તે બીજે ક્યાંય દુર જતું નથી. કબીર સાહેબનું કહેવું છે કે એકચિત્તે તારૂં ભજન કરતાં આનંદ પ્રાપ્ત

સ્થિતિ એવી હવે થઈ છે કે માળા હાથથી ફેરવું નહિ તેમ મ્હોંડેથી રામ પણ કહું નહિ કારણ કે મને વિશ્વાસ છે કે મારૂં મનજ સ્મરણ કર્યા કરે છે. મેં મનને એવું [illegible] છે અને તેથી મનજ અહોરાત્રિ રામ જપ્યા કરે છે તો પછી મ્હોંડેથી એ લવાયો કે હાથથી માળા ફેરવવાથી શું વળવાનું ? મન દૃઢ ન થયું અને માળા ફેરવવા યત્ન કરે તો [illegible] છે કે માળા હાથમા ફર્યા કરે છે. [illegible] માળકા એક પછી એક હાથમાથી પડતો જાય છે અને [illegible] કરના જીભ તો મ્હોંડામાજ ફર્યા કરે છે. સ્મરણ કરના [illegible]. મન તો ચારે દિશામાં ભટકયા કરે છે આ [illegible] સ્મરણની નથી પરન્તુ સ્મરણમાં મનતોષ [illegible] અભ્યાસવાળાને તો નથી માળાની [illegible] કેવળ મનજ જાપ [illegible] મનજ જાપ જપે તેજ ખરૂં સ્મરણ [illegible]

નામ નામકો સુમિરતાં, [illegible] ભાવે બીજ;
[illegible] નીપજે, જ્યોં ખેતનમેં બીજ. ૬૮

[illegible] રામનું સ્મરણ કરવું, જોઇએ તે [illegible] કરે. અને એકે તો મારામાર ગુરૂએ કહ્યો. [illegible] છે ? આ સ્મરણ એવું છે કે જેમ [illegible] ઉકરડું ખડબડ પડ્યું હોય તોપણ તે પછે

ऐसा सार हासा तापै किसन अनंत आसों,
पानीमें पतासा तैसा तनका तमासा है.

આ દેહ ક્ષણભંગુર છે તેવીજ રીતે સાંસારિક ભોગની વસ્તુઓ પણ નકામી છે જેના માટે કબીર સાહેબ ચિંતાવની અંગનો પ્રકાશ કરે છે.

---

૩ ચિંતાવની અંગ.

જનકે નોબત બાજતી, મંગલ બંધતે બારિ;
એક હરિકે નામ બિન, ગયે જનમ સબ હારિ. ૧

કબીર સાહેબ કહે છે કે જેને ત્યાં કાયમ નોબત વાગતી અને જેને ઘેર મંગળ તોરણો બંધાતાં તેઓ પણ એક હરિના નામના સ્મરણ વગર જન્મારો હારી ગયા. આવા ગૃહસ્થો હોય પરંતુ હરિભજન ન કરે તો તેનું જીવ્યું મુવાતુલ્ય સમજવું.

સાતોં શબ્દજ બાજતે, ઘર ઘર હોતે રાગ;
તે મંદિર ખાલી પરેં, બૈઠન લાગે કાગ. ૨

જ્યા સપ્તસૂરનાં વાજાં વાગતાં અને ઘડીએ ઘડીએ ગાયન ગવાતાં તે મંદિર હાલ ખાલી પડયાં છે, અને તેમાં હમણા ઉજડ થતાં કાગડાઓ બેસવા લાગ્યા છે. આ ઉક્તિ જેઓ હરિસ્મરણ નહિ કરતાં સાંસારિક વિષયોમાં આસક્ત રહેતા હોય તેઓના માટે કહેલ છે.

[illegible] અને સદા [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] સર્વમાં [illegible] કે જેમ સર્વેએ નિશ્ચય [illegible]
[illegible] આદિ ઉપાધિઓ [illegible]
[illegible] જોઇએ. આત્મા [illegible]
[illegible] એ [illegible]

કેવળ ઉજાડ જંગ્યારૂપજ પડવાના. (આને વખતે તમને પસ્તાવોજ થવાનો.)

હબિરા ખેત કિસાનકા, મિરગન ખાયા ઝાર;
ખેત બિચારા કયા કરે, ધની કરે નહિં વાર. ૧૬
બિન રખવારે બાહરી, ચિડિયા ખાયા ખેત;
આધા પરધા ઊબરે. ચેત સકે તો ચેત. ૧૭

કબીર સાહેબ કહે છે કે ખેડુતના ખેતરમાંથી મૃગલા ઝાડ ચરી ગયા; માલિક પોતેજ સંભાળ ન રાખે તો ખેતર બિચારૂં શું કરી શકે? વાડ વગર અને સંભાળ વગર ચકલીઓ ખેતરમાં ચરવા લાગે આથી અધું પરધુ બચે માટે તને ચેતાવું છ કે ચેતી શકે તો ચેતજે.

આ શરીરરૂપી ખેતરને તમે આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધીથી બાંધી રાખ્યું અને તેથી કુબુદ્ધિરૂપી મૃગલો જ્ઞાનરૂપી ઝાડ ખાવા લાગ્યો તેમાં શરીરનો શો વાંક? કારણ કે મનરૂપી માલિક સંભાળ ન રાખે તો પછી શરીરનો શો વાક? વળી શરીરરૂપી ખેતરની તમે રખવાળી કરી નહિ અને તેને ઉપાધીઓજ રહેવા દીધું એટલુંજ નહિ પણ તેની ઉપદેશરૂપી વાડ પણ મજબૂત ન કરી, આથી સહજસાજ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય તેથી શું વળવાનું? માટે કબીર સાહેબ કહે છે કે હવે હું તને ચેતાવું છું કે

રામનામ જાના નહીં, લાગી મોટી ખોરિ;
કાયા હાંડી કાઠકી, ના, વહ ચઢૈ બહોરિ. ૨૦

રામનામ જાણ્યું નહિ એજ મોટી ખોડ લાગેલી છે. આ કાયારૂપી લાકડાનું હાંડલું ચૂલા ઉપર ફરી વખત ચડતું નથી. લોકો સમજતા નથી કે આ મનુષ્યાવતાર વારંવાર આવતો નથી. કદાચ સુભાગ્યે મનુષ્યાવતાર પ્રાપ્ત થયો તોપણ તેનામાં રામસ્મરણ નહિ કરવાની મોટી ખરાબ ટેવ પડી ગએલી હોય છે. આ ટેવ નહિ છોડવાથી મનુષ્યનો ઉદ્ધાર થઈ શકતોજ નથી અને પરિણામે ચોરાશીના ફેરામાં પુનઃ પડવુંજ પડે છે.

માટી કહે કુમ્હારકો, ક્યા તૂં રૂંદે મોહિ;
એક દિન ઐસા હોયગા, મૈં રૂંધૂંગી તોહિ. ૨૧

આ ક્ષણભંગુર દેહ આખરે પડી જશે અને તે માટીમાં માટીરૂપ થઈ જશે. આ ઉપરથી કુમ્હારને માટી કચરતો જોઈ કબીર સાહેબ કહે છે કે—માટી કુંભાર પ્રતિ કહે છે કે તું મને શામાટે ગુંદે છે? એક દિવસ એવો પણ આવશે કે હું તનેજ ગુંદીશ. મતલબ તારે મરણ પછી તું મારી પાસે આવીશ એટલે તારી માટી મારામાં મેળવી લેવા હુંજ તને ગુંદીશ. માટે તું વિચાર કર કે.—

કહા કિયા હમ આયકે, કહા કરેંગે જાય;
ઇતકે ભયે ન ઉતકે, ચાલે મૂલ ગંવાય. ૨૨

થયો તે મહાન શ્રેષ્ઠ મનાય છે અને શાસ્ત્રકારોના નિયમ પ્રમાણે મહામહેનતે દાન કરાય છે, પણ દાનનો હેતુ ધારણ કરી જો ઈશ્વરભજન ન કર્યું તો તે પણ નિરર્થક છે. કહેવત છે કે "હાથે તે સાથે" તે પ્રમાણે દાન પોતે ઈશ્વરભજન ન કરે તો પછી તેની પણ અધમગતિ થાય છે.

કબીર સાહેબ આવો ઉપદેશ માત્ર પુરુષોના માટેજ આપે છે તેમ નથી. સ્ત્રીઓ માટે પણ કહે છે કે -

કબિરા હરિકે નામબિન, નારી કુકરિ હોય;
ગલી ગલી ભુંકતિ ફિરે, ટુક ન ડારે કોય. ૨૪

હરિના નામ વગરની સ્ત્રી પણ કુતરી સમાન છે અને જેમ કુતરી ગલીએ ગલી ભટકે છે પણ કોઇ તેને રોટલાનો કટકો પણ નાખતું નથી તેમ જ ઇશ્વરભજન ન કરે તો તેની સ્થિતિ પણ કુતરીના અવતાર તુલ્ય માનવી

યહ તન કાચા કુંભહૈ, ચોટ ચહૂ દિશિ ખાય;
એકહિ હરિકે નામબિન, જદિતદિ પરલૈ જાય. ૨૫

આ શરીર કાચા ઘડા જેવું છે તેને ચારે દિશાનથી નુકશાન થવા માંડે છે અને તેથી એક હરિના નામ વગર જ્યારે ત્યારે તેનો નાશ થવાનો. આ શરીરરૂપી કાચા ઘડાને જો હરિના નામરૂપી રક્ષણાગી ન કરવામાં આવે તો તે નકામું છે એમ માનવું અને તેથી તે જેવું ધારણ થયું તેવું પડ્યું ગણવાનું છે

કબિરા યહ તન જાતહૈ, સકે તો ઠોર લગાય;
કૈ સેવા કર સાધુકી, કૈ ગોવિન્દ ગુણ ગાય. ૨૬

કબીર સાહેબ કહે છે કે આ શરીર જાય છે માટે બને તો તેનું કાંઈ ઠેકાણું કર (તેનો ઉપયોગ સારા રસ્તે કર) તે કેવી રીતે કે કાંતો સાધુની સેવા કર અને કાંતો ગોવિંદના ગુણ ગા.

ઉજ્જવલ પહિરે કાપડા, પાન સુપારી ખાય;
એકહિં હરિકે નામ બિન, બાંધા યમપુર જાય. ૨૭
મલમલ ખાસા પહરતે, ખાને નાગર પાન;
ટેઢા હોકર ચાલતે, કરતે બહુત ગુમાન. ૨૮

ધોબીનાં ધોયેલાં સફેદ કપડાં પહેરે છે અને પાનસોપારી આદિ મુખવાસ ખાય છે, પરંતુ તેવો પુરૂષ એક હરિના નામ વગર બંધાઈ યમપુર જાય છે.

ખાસી મલમલ પહેરે છે, નાગરવેલનાં પાન ચાવે છે, વાંકા ફક્કડ થઈ ચાલે છે અને મનમાં અત્યંત ગુમાન કરે છે.

કબીર સાહેબ કહે છે કે મનુષ્ય બાહ્ય દેખાવ કરવા અર્થે આછાં સુંદર કપડાં પહેરે છે, મહોડું લાલ રાખવા પાન આદિ ખાય છે અને અહંકારથી-શેખીથી અક્કડ ચાલી મનમાં પુરતું ગુમાન રાખે છે, પરંતુ તે જાણતો

થલી જો ચરતા મિરગલાં, બેધા એકજ સૌન;
હમતો પંથી પંથ સિર, હેરા ચરેંગા કૌન. ૩૧

લીલા મેદાનમાં મૃગ ચરતો હતો તેને એકજ તીરથી વીંધી નાંખ્યો. હું તો પંથી-મુસાફર છું અને મારા માથે પંથ કરવાનો ભાર છે જેથી હવે આ લીલું ઘાસ કોણ ચરશે? કબીર સાહેબની આ સાખી ગંભીર અર્થ વાળી છે. તેઓ કહે છે કે માનરૂપી મૃગ સંસારરૂપી લીલા ઘાસમા ગુંથાએલો હતો અર્થાત્ દુનિયાના સુખોમાં લુબ્ધ હતો, તેને જ્ઞાનરૂપી એકજ બાણ વાગતાં સંસારમાંથી આસક્તિ ઉઠતાં વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થયો. હવે જે મન સ્થિર થઈ બેઠું હતું તે સમજવા લાગ્યું કે હું તો એક મુસાફર છું અને મારે લાંબી મુસાફરી કરવાની છે કાંઈ એકજ સ્થાને બેસી રહેવાનું નથી. એટલે હવે આ લીલું ઘાસ કોણ ચરશે? મન, જ્ઞાન ઉત્પન્ન થતા સમજવા લાગ્યું કે આ લીલા ઘાસરૂપી સંસારના સુખો અનિત્ય છે તેથી તેનો ત્યાગ કરી નિત્ય સુખની આશાએ મુસાફરી કરવાની આવશ્યક્તા છે-જ્ઞાન સંપાદન કરવાની જરૂર છે. આથી જ તેમણે દુનિયાના અનિત્ય સુખનો ત્યાગ કરવા ઉપલી ઉક્તિ કહેલી છે.

કાયથ કાગદ કાઢિયા, લેખા પારનપાર;
જબલગિ સ્વાંસ શરીરમેં, તબલગિ રામ સંભાર. ૩

[illegible] કિલ્લામાં અને [illegible]
[illegible] સુધી [illegible] છે. [illegible]
[illegible] છે કે [illegible]
[illegible]

[illegible]

કહે કવીશ્વર ઉપરપ્રમાણે માનવાળા મનુષ્યનું આવાગમન આ સ્થૂળ દેહ મુકતાં થતું નથી. વળી તે

આવે હૈં તે જાયેગો, ગલત રંક ફકીર;
કોઈ સિંહાસન ચઢિ ચલે, કોઈ બાંધિ જાત જંજીર. ૩૫

જન્મવું તે આવાગમન માટે ...ભાઈ, જે કે [illegible] તે ... તેપણ તે આવે છે અને [illegible] ... તે ... છે. ... કોઈ સિંહાસન ઉપર ... [illegible]

[illegible]

તું મતિ ... [illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

મન, આશા, મમતા મરી જાય કે ત્યારે [illegible] [illegible] જાય છે [illegible] [illegible] અજ્ઞાનપણામાં પોતાને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કેમ સમજવું અને આ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. જે સાંસારિક [illegible] [illegible] [illegible] પવિત્ર બને છે, તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પુનર્જન્મ [illegible] દુર્લભ [illegible] [illegible] [illegible] નહિ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે.

[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] આનંદ
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] પરમાનંદ. [illegible]

[illegible]

મરના ભલા બિદેશકા, જહાં અપના નહિં કાય;
જીવજંતુ ભોજન કરે, સહજ મહોત્સવ હોય. ૧૬

મરવું પરદેશમાંજ સારૂં છે કે, જ્યાં આપણું કોઇ પણ સ્નેહી ન હોય, કારણકે ત્યાં સ્થળે આ સ્થુળદેહને અગ્નિસંસ્કાર કે દફનાવવાનું ન બનવાથી જીવજંતુ આદિને તે ભોજનરૂપ થઇ જતાં તેમને સહજ મહોત્સવ થઇ પડે છે. ઉપર બતાવેલી પ્રકૃતિવાળા પુરૂષ હમેશાં દયાળુજ હોય છે તેનાં અંતઃકરણમાં પરોપકાર કરવો એજ પ્રધાન છે. આથી કહે છે કે આ સ્થુળદેહ જે નકામો છે તે જો મરણ પછી જીવજંતુના ભોજનના ઉપયોગમાં આવે તોપણ સારૂં.

વળી પરોપકાર સબંધી આગળ જણાવે છે કેઃ—

કબિરા ચેલા સંતકા, દાસનહુકા દાસ;
અબતો એસા હૈ રહો, જ્યોં પાંવ તલેકા ઘાસ. ૧૯

કબીર સાહેબ કહે છે કે હું સંતનો ચેલો છું એટલુંજ નહિ પણ દાસનો દાસ છું અને હવે એવો થઇ રહેવા માગું છું કે જાણે પગ નીચેનું ઘાસ હોઉની.

સાધુલોકમાં ચેલા બની રહેવું એ મુશ્કેલ છે છતાં કબીર સાહેબ કહે છે કે હું સંતનો ચેલો તો છું પરંતુ ચેલાનો ચેલો-દાસનો પણ દાસ છું. મતલબ હું સર્વ જગતનો દાસ છું. ચેલા તરીકે રહેવામાં તો મુશ્કેલી છેજ

નોકરી એક દાસ તરીકે રહેવામાં કેટલી મુશ્કેલી પડે ! છતાં પણ કબીર સાહેબ કહે છે કે હું તો રામનો ગુલામ છઉં. અર્થાત્ તેના એક પણીનો દાસ બને છે પરંતુ હું તો આખા જગતનો દાસ છું. આટલેથી પણ સંતોષ થતો નથી. આગળ જતાં જણાવે છે કે જેમ પગની નીચેનું ઘાસ પગ નીચે દબાઈ જાય છે તેમ મારૂં જીવન થવું જોઈએ કે સાધુઓ મને પગ નીચેના ઘાસ જેવો જ ગણે. મતલબ મને સદા પરોપકારમાંજ રોકે અને આ શરીર પરોપકારમાંજ લીન થાય એમ ઇચ્છું છું.

હવે કબીરજી તે કેવું બોધે છે:—

દેખા દેખ ગહે આટકા, નહીં આપા અભિમાન;
લોભ મોહ તૃષ્ણા તજે, તાહિ મિલે ભગવાન. ૧૮

પોતાનું અભિમાન મૂકી દઈને જેઓની આજ્ઞા રહે અને જે કેવળ લોભ, મોહ અને તૃષ્ણાનો ત્યાગ કરે છે તેવા પુરૂષને ભગવાન મળે છે. જેમ રામચંદ્રનું કહ્યું લક્ષ્મણ માન્ય તેમ અમલમાં છે તેમ પરોપકારી પુરૂષે સાધુજનોના કહ્યાં મુજબ આજ્ઞામાં રહેવું જોઈએ. વળી કદાચ પણ અભિમાન રાખવું ન જોઈએ. આમ કરવા માટે કે અભિમાન, લોભ, મોહ, અને તૃષ્ણા આદિનો ત્યાગ કરે ત્યારેજ; અને તેનું નિશ્ચિત જ સાધન છે.

પાંચ પચીસું મારિયા, પાપી કહિયે સોય;
યા પરમારથ બુઝિકે, પાપ કરો સબ કોય. ૨૪

જેણે પાંચ પચીસ પત્ર [illegible] માર્યાં તેને પાપી ક-[illegible] જોઈએ અને તે પચીસને મારવાથી મહાન પરમારથ [illegible] છે, એમ માની સર્વ કોઈ પાપ કરો એમ કબીર [illegible] આજ્ઞા કરે છે. [illegible] પણ ધર્મગુરૂ પાપ કરવાની [illegible] કરે [illegible] કબીર સાહેબ આજ્ઞા કરે છે તે લોક-[illegible] છે [illegible] છે તેનો આશય [illegible], પચીસને મારવા [illegible] પચીસ ? (૧) [illegible] અવસ્થા, [illegible], સુષુપ્તિ, તુર્યા અને ઉન્મની. [illegible] અને [illegible] અને [illegible], નાસ, [illegible] અને [illegible], મનમ- [illegible] છે મન [illegible] મહત્વ છે [illegible] સર્વને કરે [illegible] આ સંસારમાં [illegible] છે તે-

ત્યાંથી ઈંધણું કાઢવાનું આવશ્યક થાય છે અને ઈંધણું ભિ-
ન્નતા થતાં કહીએ આરોગ્ય થશે, કે જેમ—

આપો તજે દૃષ્ટિએ, ત્યાગ વિરાગ તજે વિકારઃ
એમ જીવનમાં નિર્વિકાર રહે, સાધનતા છે સાર. ૭૫

એક તો ઈંધણું બીજી છે, બીજું દૃષ્ટિનું આગમન કરે,
ત્રીજું નજરથી આત્માસુધી આ છેદ વિકાસગુણ છે એક
મળી સંપૂર્ણ વિરૂપ વિષયનો ત્યાગ કરે, ત્યારે તરફથી
નિર્વિકાર થાય. અને દેહના તરફ દેખ દૃષ્ટિથી ન જુએ, ત.
જેમ તરફ સમાનભાવ રાખે, આવી આત્મદશાના ભાવ ગુણ
છે અને રીત આરૂપ છે.

જ્યારે વસ્તુસ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય ત્યારે એટલે આત્મા, વ..
કૃપાળુ, વાણી આદિ સાચ એકેક અને તરફથી સુખ પ્રત્ય
સ્વભાવ સંપત્તિ સહિત નહાતી જાય છે અને કાર નટ થયે.
એટલે પછી આવા શું? નં. શું? કયા? કલ્પના શું?
આથી શું? મતલબ કંઈ કંઈ નથી જાણવું આ ત્યાં
મનુ અવિકારી થાય, અને આમ છે તેથી આમ એકેક
અને દારુનો ત્યાગ કરવાથી આ તમામનો ત્યાગ કરવાનો
થાય છે આ તમામનો ત્યાગ થવો એટલે વિષયવિકાર
અત્યાગ્રહ નહોતાં જાય છે. અને જ્યારે વિષયવિકાર નાશ
થાય છે ત્યારે આત્મા પ્રકટ થાય છે અને ત્યારે

સાધુન પ્રાપ્ત થઈ એટલે પછી પારખપદ પ્રાપ્ત થતાં વાર
લાગતી નથી. (પારખપદ–પરમાત્મને ઓળખવું તે.) પ-
રંતુ જે આ વાત ભૂલી જાય તેના માટે શું કરવું? પાર-
ખપદ પ્રાપ્તિની સાધના નીચે મુજબ માની શકાય છે.
મનુષ્યે પ્રથમ અહંકાર સંબંધીજ વિચાર કરવો કે અહં-
કાર ક્યાંસુધી જાનવોરે. જે? પછી વિશ્વ, તેજસ, પ્રાજ્ઞ,
પ્રત્યગાત્મા, અને નિરંજન એ પાંચે અભિમાનને ત્યાગ
કરવો. આ પાંચેને ગુરુભાગમ ઉપમાવવા ન હોય અને કે
દાચ કોઈ ઉપજાવવા [illegible] તેને સમાધી હોય. વળી
[illegible] ઉપયોગ કરી તેનું
[illegible] અભિમાન રાખી અને
[illegible] વિચાર હોય
[illegible] કરવું. આમ
[illegible] વળી બુદ્ધિ કોઈ
[illegible] નડતર
[illegible] થયાં છે. હવે
[illegible] અને [illegible] કરવું. જ્યારે
[illegible] ત્યાં [illegible] સ્વરૂપ.
[illegible] અને [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] છે [illegible] રહે છે અને તેજ

સબ જગ સૂતા નીંદ ભરિ, મોહિં ન આવે નીંદ;
કાલ ખડા હૈ બારનૈ, જ્યોં તોરન આયા બીંદ. ૨

કબીર સાહેબ કહે છે કે સર્વ જગત પૂર્ણ નિદ્રામાં સૂતેલું છે પરંતુ મને નિદ્રા આવતી નથી કારણ કે જેમ વર તોરણે આવી ઉભો રહે છે તેમ મારા બારણા ઉપર કાળ આવી ઉભો છે. મતલબ મને કાળનો ભય છે જેથી સુખે નિદ્રા નહિ લેતાં કેવળ ઇશ્વરના ભજનમાંજ હું અહોરાત્રિ મશગુલ રહું છું.

આજ કહૈ હરિ કાલ ભજું, કાલિ કહૈ ફિરિ કાલિ;
આજ કાલ્હિ કરતા રહૈ, ઔસર જાસી ચાલિ. ૩

દુનિયામાં લોકો ઇશ્વરભજનમાં આળસ કરે છે. સાંસારિક તમામ કર્મોમાં જેવી આસક્તિ હોય છે તેવી આસક્તિ હરિભજનમાં રહેતી નથી. અન્ય કામ આવતાં હરિભજનનું કામ પડતું મૂકાય છે અને તે નિયમ વખતે ન કરતાં અન્ય વખતે કરીશું એમ કહે છે. લોકો આજ કહે છે કે હવે કાલે ભજન કરશું અને કાલ થતાં વળી કહેછે કે આજ તો નહિ પણ આવતી કાલે કરીશું એમ આજકાલ કરતા વખત ચાલ્યો જાય છે. મતલબ મરણકાળ આવી પહોંચે છે. આવી રીતે નિરર્થક વખત ગુમાવતાં ઇશ્વરભજન થઈ શકતું નથી અને તેથી અધોગતિ પ્રાપ્ત થાય છે. તેમ ન થવા કબીર સાહેબ કહે છે કે—

તેને આજ દેહની મમતા રહેતી જ નથી અને તેનું-પુન
ર્આગમન પણ થતું નથી, એ ઉક્તિ.

ચાંકી દાખી સાકરી, હાંડી કરે પુકાર;
મનિ અસિ પરેં સુનારકે, ગરે દુકબાર. ૨૨

[illegible] થયેલો સાકરી રહી [illegible] [illegible] કોઈ પડ્યો નહિ, [illegible] [illegible] નહિ પણ [illegible] [illegible] એ-રીતે [illegible] તેની [illegible] [illegible] જીવ [illegible] [illegible] છે કે [illegible] [illegible] ગુરૂ) ની [illegible] [illegible] તેઓ અને [illegible] [illegible] પછી [illegible]

[illegible]

[illegible] ૨૩

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ત્રીજે લોક [illegible] આવ્યા, પાપે પુણ્યે [illegible]
[illegible] ૧૦

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ચહું દિશિ પાકા કોટ થા, મંદિર નગર મઝાર;
ખિરકી ખિરકી પાહરૂ, ગજ બંધા દરબાર. ૪૨
ચહું દિશિ તો યોદ્ધા ખડે, હાથ લિયે હથિયાર;
સબહી પડ નન દેખના, કાલ લે ગયા માર. ૪૩

પોતાના રક્ષણાર્થે ચારે દિશાએ પાકો મજબુત કિલ્લો છે, અને રહેવાનું મકાન પણ શહેરના મધ્યભાગમાં આવેલું છે, વળી દરવાજે દરવાને ચોકીદાર રાખ્યા છે અને દરબારમાં હાથીઓ પણ બાંધેલ છે. વળી ચારે દિશાએ હાથમાં હથિયાર લઈ યોદ્ધાઓ ચોકી કરતા ઉભા રહે છે આવો જાપતો છે, આવું રક્ષણ કરેલું છે, તોપણ આ જમાનાના દેખતાંજ કાળ એકદમ ઉપાડી જાય. કહેવાની મતલબ એવી છે કે ગમે તેટલું કરશો તોપણ કાળ કોઈને પણ મૂકનાર નથીજ

ધરતી કરતે (કરતે) એક પગ, કરતે સમુન્દર ફાલ;
હાથોં પર્બત તોલતે, તેભી ખાયા કાલ. ૪૪

જેણે એક પગે ધરતી ધારણ કરી હતી એવા વામન અવતાર (વામન અવતારમાં વિષ્ણુએ એક પગ પૃથ્વી ઉપર અને એક પગ આકાશમાં મૂક્યો હતો. એવી વાત પુરાણમાં પ્રસિદ્ધ છે કે જેણે તેમજ-એક પગમાં ત્રીજો ધારણ કરી હતી એમ આવી વાત છે), સમુદ્રનું ઉલ્લંઘન માત્ર એકજ ફાળથી કર્યું હતું એવા હનુમાનજી (રામાયણમાં સીતાજીની શોધ

કરવા જતાં હનુમાનજીએ એકજ ફાળમાં સમુદ્ર-ઉલ્લંઘન કરવાની હકીકત આપેલી છે. (જુઓ તુ. કૃ. રા. સુંદરકાંડ), હાથેથી પર્વત ઉપાડનાર રાવણ (એક વખત રાવણે સેતુકથી જઈ, કૈલાસ પર્વતને ઉપાડી પોતાની ભુજાનાં બળથી ગુરુત્વ કરી.) જુઓ તુ. કૃ. રા. બાલકાંડ) એવાઓને પણ કાળ ખાઈ ગયો છે. મતલબ કે વામન, હનુમાન અને રાવણ જેવા પણ કાળને આધીન થયેલા છે. વળી—

હાથેં પરબત ફાડતે, સમુન્દર ઘૂંટ ભરાય;
તે મુનિવર ધરતી ગલે, કહ કોઇ ગર્વ કરાય. ૪

રાવણ હાથેથી પર્વત ફાડી નાખતો, અગસ્ત્યમુનિ એકજ અંજલીમાં સમુદ્રને પી ગયા હતા (આ વાત પુરાણોમાં વધારે સ્પષ્ટ રીતે વર્ણવેલી છે) તેવા મહાન મુનિવરો પણ ધરતીમાં સમાઈ ગયા તો હવે કોનાથી ગર્વ કરી શકે તેમ છે ? મતલબ કાળની પ્રબળતા અનહદ છે એ સાર છે.

તાજ છૂટા સહરનેં, કસબેં પરી પુકાર;
દર્વાજા જ્યાદિ રેહા, નિકસિ ગયા અસવાર. ૪

ઘોડો શહેરમાંથી છૂટયો અને શહેરમાં પોકાર પડ્યો. દરવાજા તો બંધજ રહ્યા છતાં સ્વાર બહાર નીકળી ગયો. આત્મારૂપી ઘોડો શરીરરૂપી શહેરમાંથી છૂટયો અને શરીરરૂપી શહેરમાં પોકાર પડયો. મતલબ તમામ ઇંદ્રિઓ એક જ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible], [illegible]:
[illegible], [illegible]. ૨૫

[illegible]

[illegible]—

[illegible], [illegible],
[illegible], [illegible]. ૨૬

[illegible]

[illegible], [illegible],
[illegible]. ૨૭

[illegible]

ખત બાકી હતો, અત્યારમાં થોડા વખત બાકી રહી ગયો હતો જેથી અમને વાર લાગી છે.

જિનકે હાથ નિશાન હૈ, તિન્હે અટકાવે કૌન:
પુરૂષ ખજાના પાઈયા, મિટિ ગયા આવાગૌન. ૫૭

જેના હાથમાં નિશાન છે તેને કોણ અટકાવી શકે તેમ છે? પુરૂષરૂપ ખજાનો મળવાથી હવે આવાગમન મટી ગયું છે નિશાન સ્વરૂપ નિશાન પરમાત્માની ભક્તિ સારા અંતઃકરણથી કરવાથી જેણે સ્વરૂપ નિશાન ધારણ કર્યું છે (જેને [illegible] થયેલ છે) તેને જતાં જતાં કોણ અટકાવે તેમ છે? [illegible] તેને [illegible] કોણ આવરણ નાખે તેમ છે? [illegible] પુરૂષ[illegible] ખજાનો મળેલો છે એટલે કે [illegible] પ્રાપ્તિથી કરેલી છે જેથી [illegible] આવાગમન [illegible] શ્રેષ્ઠ [illegible])

ચત્રી [illegible] દિયા [illegible] રોય:
દો પાટન [illegible] આય કે, સાબત ગયા ન કોય. ૫૮

[illegible] અને નિરંતર [illegible] સહાયક [illegible] આધ્યાત્મિકરીતે

આણે પાણે તેં [illegible], [illegible] [illegible] [illegible],
ડોસા નીં સાગર [illegible] [illegible] [illegible] ન [illegible]. [illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]

કુમતિ ઘણી મેં મિટિ ગઇ, મિટ્યાં સકળ અહંકાર; [illegible] વિચાર. [illegible]

[illegible]

કબીર સાહેબ કહે છે કે બન્ને તે લઈ શકાતી નથી એકને લઈ બીજાને છોડવાની ફરજ પડે છે. કાંતો સિ.ખાનો કાંઠો લઈ શકે અને કાંતો કાજીનો કાંઠો લઈ શકે. તેવીજ રીતે મનુષ્યને દ્વૈતપણું પ્રાપ્ત થતાં તે કેવી રીતે સ્થિર મન રાખી શકે? કારણકે બેપણામાં-દ્વૈતપણામાં તે કીડીનો ગાઢ઼ બને ગુમાવે છે. મતલબ અદ્વૈતપણું ગ્રહણ કરવું એવું કબીર સાહેબનું કહેવું છે.

આગા પિછા દિલ કરે, સદ્ગુરૂ મિલે ન આય;
સો બાગી યમલોકકા, બાંધા યમપુર જાય. ૫

મનને સ્થિર નહિ રાખતા આગળ પાછળ મન દોડાવે છે તેઓ [illegible] આવીને મળી જતું નથી, પરંતુ તેઓ વશ [illegible] થવી બને છે અને બાંધી લાવે યમપુરમાં. [illegible] મતલબ સ્થિરમને [illegible] [illegible] ઉરમાં [illegible]

આગે આગે [illegible] હોય;
[illegible] કાંઈ દૂર હોય. ૬

[illegible] છે અને [illegible]
[illegible] તેને [illegible]

[illegible] કહું [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] નહીં [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible] લિપિ ખાતા [illegible] થા, [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] લિપિ તો [illegible] [illegible], [illegible] લિપિ [illegible]।
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

એટલે કમાન નાંખી દઈ ચાલવા માંડયું. પરમાત્માપ્રાપ્તિરૂપી નિશાન મારવા માટે–તે પ્રાપ્ત કરવા માટે આ જીવે ઘણાં તીર ચલાવ્યાં ઘણી રીતે (દ્વૈતપણું વિ. માં) પ્રયાસ કર્યો પણ એકે રસ્તે ત્યાંસુધી પહોંચી શકાયું નહિ જેથી આખરે હારી જઈ આ સ્થૂલ દેહ છોડી તેણે ચાલવા માંડયું. પરંતુ છેવટસુધી ધારેલું નિશાન પાડી શકાયું નહિ. એ ભાવાર્થ. ત્યારે હવે અદ્વૈતપણું શાને કહેવું એ સબંધી વિચાર કરવો આવશ્યક છે એમ ધારી હવે કબીર સાહેબ અદ્વૈત જ્ઞાનનું અંગ કહે છે.

---

૭ અદ્વૈત જ્ઞાન અંગ.

સબૈ બિલૈના બાદ મંદ બાદ બિલૈના માહિ,
તૈસે સબ જગ બ્રહ્મમેં, બ્રહ્મ જગતકે માહિ. ૧

[illegible] બ્રહ્મ તરૂપે કહે [illegible] છે અને આંક [illegible] અને એકજ [illegible] આખું જગત [illegible] ને એક [illegible] તે અદ્વૈત

કસોટી કર્યા વગર—સત્યનું શોધન કર્યાં વગર જગતને ૯ અસત્ય સિદ્ધાન્ત વહાલો લાગ્યો છે. જેથી મારી માથે કેફુલીનો બોજો નાંખી અન્યના કયારાને પાણી પાય છે. એનેઃ અભિપ્રાય એવો છે કે સાધુ અમુક ગુરૂનો શિષ્ય કહેવાય છે, સાધુ ઉપર ગુરૂ હોય છે અને ગુરૂ ઉપર મુક્તિનો બોજો ન કવામાં આવે છે. જેઓ ભ્રમમાં નાખી અનુમાન, કલ્પના ભાસ, અધ્યાસાદિની વાણી શિષ્યના અન્તઃકરણમાં ઉતારે છે આથી શિષ્યને જે નડું અનુવાનું કે તે ન જણાવતા કાર ગુરુ જ જણાવે છે તેથી તેનું કલ્યાણ શી રીતે થઈ શકે? એ ભાવાર્થ.

ઝુંઠેકો ઝુઠા મિલૈ, અધિકા બઢે સનેહ;
ઝુંઠેકો સાંચા મિલૈ, તબહી ટૂટે નેહ. ૪

દુનિયાનો નિયમ છે કે જુઠાને જુઠો મળતા સ્નેહમાં વૃદ્ધિ થાય છે. પરંતુ જો જુઠા મનુષ્યને સચ્ચો મનુષ્ય મળે તો તરતજ સ્નેહ તુટી જાય છે. કારણ કે ઉભયના વિચાર એક સરખા નહોતા સ્નેહ લાંબા વખત ટકી શકતો નથી. એક મ્યાનમાં બે તરવાર રહી શકતી નથી.

કબિરા લજ્જા લોકકી, બોલૈ નાહીં સાંચ;
જાનિબુઝિ કંચન તજે, કયોં તું પકરૈ કાચ. ૫

કબીર સાહેબ કહે છે કે તું લોકલાજથી ડરીને સત્ય બોલી શકતો નથી. પણ જાણી જોઈને કંચન (હીરો) છોડી દઈ

રમૈની; નિર્ણયસાર, વૈરાગ્ય શતક, કબીર પરીચયકી સાખી, અગીન સાર શબ્દ, એકવીસ ગ્રંથ, પારખ વિચાર આદિ ઘણા વિષયો છે. ૨—૧૨

બાલ ઉપદેશ—કબીર સાહેબની બારાખડી ૦—૪

મૌનગીતા—માંસ ભક્ષણ નિષેધ. ૦—૨॥

રાજનીતી ધર્મગ્રંથ—આમાં ૭ તરંગ છે જેમાં મ.મમતાદિ ખંડન, અહિંસા કર્મમાર્ગ, ઉપાસના, ભક્તિમાર્ગ, યોગમાર્ગ, અજ્ઞાન, સત્યજ્ઞાન રહેણી તથા જીવનમુક્ત સ્થીતિવર્ણવી છે. ૧—૪

વિવેકસાર—દયા, સત્ય, શીલ, વિચાર, ધારણ એ પાંચેનો જીવ અને દેહસાથેના સંબંધનું શંકાસમાધાન સાથે વર્ણન છે. ૧—૨

વિવેકચંદ્રિકા—બ્રહ્મ, ઈશ્વર, જીવ, માયા, મન, બુદ્ધી, ચિત્ત, અહંકાર, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, ઉપાસના, કર્મ આદિનું વર્ણન છે. ૧—૨

વૈરાગ્યરત્નાકર—સાહેબ દાસકૃત [illegible] ૧—૪

શબ્દાવલી તથા સત્સંગપાઠ—કબીર પંથીઓના નીત્ય નિયમ આદિ લખ્યા છે. ૦—

સત્ય કબીરની સાખી—આમાં લગભગ ૧૦૦૦ સાખીઓને [illegible] કરવામાં આવ્યા છે. ૨—

આત્મદર્શન—કબીર સાહેબકૃત [illegible] ૧—૬ [illegible] ૧—

સર્વાંગિત [illegible]—(છપાય છે.)

સંતોષબોધકથા—જેમાં ભક્તિનું [illegible], [illegible] રસ, [illegible], આદિ [illegible], [illegible] આદિ ૨૫ [illegible] છે. ૮—